

**ЕСЕ ТА НАРИС ЯК СУМІЖНІ ТИПИ ТЕКСТІВ
(КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ)**

У статті виявлено інтегральні та диференційні особливості есе та нарису. До інтегральних ознак зараховуємо позажанровість, належність до художньо-публіцистичних жанрів, невеликий об'єм. До диференційних ознак належать налаштованість на істинність, об'єктивність, описовий характер, лінійний розвиток теми нарису; суб'єктивність, еkleктичність есе.

Ключові слова: есе, нарис, образ автора, диференційні та інтегральні ознаки.

The article deals with the analysis of integral and distinguishing features of essay and such contiguous to it genre as outline. To integral features we refer belonging to belles-lettres and publicist style, small size. To distinguishing features we refer objectivity, descriptive character, linear development of the theme of outline; subjectivity, eclecticism, meditative character of essay.

Key words: essay, outline, author's image, integral and distinguishing features.

Есе як тип тексту і як художньо-публіцистичний жанр усе частіше привертає увагу літературознавців і лінгвістів, що зумовлено актуалізацією гібридного жанру і широким його використанням у різних сферах життя суспільства. Саме тому особливу увагу, поряд із визначенням особливостей функціонування есе на різних рівнях тексту, заслуговує проблема визначення чітких меж жанру і його відмінних і спільних рис із таким суміжним жанром як нарис.

Мета статті – з'ясувати спільні та відмінні риси між есе та суміжним йому жанром нарису. *Завданнями розвідки є:* диференціювати текст-типологічні ознаки есе та нарису; виявити притаманні лише жанрові есе текст-типологічні характеристики.

Для того, щоб з'ясувати відмінні та спільні риси між есе та суміжним йому жанром нарису, потрібно докладно зупинитися на трактуванні їх визначень, які мають широке і неоднозначне вживання. Розглянемо основні з них:

- Есе – специфічна форма на помежів'ї літератури та інших форм свідомості, в якій синкретично поєднуються начала епосу й лірики з нехудожніми та неестетичними елементами, і суттю якої є суб'єктивізація авторським “я” різноманітних явищ культури; цій вільній за композицією, асоціативній за логікою розвитку думки, неповній за характером висвітлення теми формі притаманні надзвичайна рухливість і мобільність, налаштованість на контакт з іншими жанрами, тому есе може розглядатися як гібридний жанр, структура і стиль якого підпорядковуються суб'єктивній авторській логіці [12, с.7].
- Есе – художньо-публіцистичний жанр, в якому глибокий задум органічно поєднується із вільною, невимушеною манерою викладу, і якому властиві авторська відкритість і суб'єктивність, експресивність і образність, попередність і емпіричність, лаконічність і вишуканість стилю [9, с.12].
- Есе на Заході часто називають наукові, історичні, критичні та інші нариси, які відзначаються невимушеною, вільною трактовкою питання. Це найчастіше експресивне по формі, суб'єктивно-естетські за характером оцінок статті. Есе – короткі нариси, що відзначаються вишуканою формою і передають суб'єктивні враження автора від твору [8, с.137-138].

- Нарис – оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому зображено дійсні факти, події й конкретних людей. За обсягом нарис наближається до невеличкого оповідання, новели, але який позбавлений чіткої завершеної фабули, обов’язкової для новели та притаманної оповіданню [16, с.242].
- Нарис – художньо-публіцистична міместична нарація на документальній основі з поглибленою емпіричною достовірністю, в якій зображені справжні факти, події, конкретні люди [15, с.96].
- Нарис визначається як невеликий художній твір, в основу якого покладено відтворення реальних фактів, подій, осіб [3, с.4].

Отже, як бачимо з наведених вище дефініцій есе і нарису, протиріччя в розумінні відмінних і спільних рис цих двох жанрів закладено в самих їх визначеннях. Так, у словнику М.В.Лесина есе визначається як короткий нарис, таке тлумачення, в свою чергу, породжує багато запитань.

Ототожнення есе і нарису, перш за все, виникає тому, що вони обидва належать до художньо-публіцистичних жанрів і характеризуються невеликим об’ємом викладеного матеріалу. Нарис, подібно до есе, є “гібридним” жанром і знаходиться на стику художньої літератури й публіцистики, а межі, що виокремлюють його з-поміж інших прозаїчних жанрів, розмиті й доволі умовні. Тому В.Халізев, наприклад, вважає нарис “позародовою формою” [3, с.4].

Водночас, симбіоз різних форм свідомості (художньої, наукової, побутової) розглядається як одна з важливих жанрових ознак есеїстичного тексту...” [12, с.6]. Однак позародовість есе якісно відрізняється від позародовості нарису, як зазначає М.Епштейн: “Парадокс жанру есе в тому, що він не включається в жодну з глобальних систем, або “дисциплін”, людського духу, як роман включається в художню, трактат – у філософську і т. п., а, навпроти, включає способи і знаряддя цих дисциплін як свої складові... Есе – жанр понаддисциплінарний, інтегруючий властивості тих систем, куди інші жанри входять як елементи” [6, с.343]. Отже, якщо нарис може бути включено в системи публіцистики чи художньої літератури, то меж для есе не існує, воно синтезує в собі різні форми досягнення дійсності, причому всі ці форми можуть органічно поєднуватися в межах одного есе, оскільки “есе має філософський, історико-біографічний, публіцистичний, літературно-критичний, науково-популярний або чисто белетристичний характер” [7, с.576].

Іншою відмінною рисою між нарисом та есе є образ автора. “Для нарису характерною є постійна присутність на першому плані автора, що роз’яснює, коментує, узагальнює, здатного не тільки відбивати дійсність, але й перетворювати її у світлі визначеного світобачення [3, с.4]. Автор нарису веде оповідання, організовує сюжет, формує погляд аудиторії на описувані події. Проте він організовує твір не хаотично, піддаючись емоціям або настрою, а цілеспрямовано – заздалегідь визначеним планом, прямує від точки А до точки Б. Авторське “я” в есеїстичному творі якісно інше, як це влучно зазначає М.Епштейн “те, що “я” в есе завжди вислизає від визначення і не задається прямо як предмет опису, відрізняє цей жанр від таких, здавалося б, близьких, теж спрямованих на самопізнання жанрів, як автобіографія, щоденник, сповідь. Ці три жанри мають певні відмінності: автобіографія розкриває “я” в аспекті минулого, що сталося; щоденник – в процесі того, що стається сьогодні; сповідь – у напрямі майбутнього, перед яким звітує людина, щоб стати самим собою, бути гідною пробачення і благодаті [6, с.338].

Елементи всіх трьох жанрів можуть бути присутніми в есе, але своєрідність цього останнього полягає в тому, що “я” тут береться не як суцільна, безперервна, цілковита тема, що існує в межах оповідання, а як уривки в оповіданні. Його присутність виявляється “за кадром”, в примхливій зміні точок зору, в раптових скачках від предмету до предмету [6, с.338].

Таким чином, у нарисі автор описує події лінійно, і саме події виступають предметом опису, він конструює свій образ як частину задуму твору, і тим самим образ

автора постає цілісним. Натомість в есе авторське “я” виступає предметом опису, а образ автора еkleктичний, це не складена картина, а шматочки пазлів, які можуть ніколи не скластися в цілісне полотно, саме тому читач цікавиться не фактами, які розглядаються есеїстом, а думками автора, специфікою їх викладу.

Зазначена автором тема, у нарисі, розкривається чітко і послідовно, а заголовок завжди виконує свою прагматичну функцію і проспективно спрямовує увагу читача на певну соціально, політично або культурно значущу тему, яка в ньому заявлена. “У нарисі головна думка, ідея, тенденція, соціальні проблеми, що підіймаються, чітко підкреслені, даються більшою чи меншою мірою відкрито. Якщо в романі, повісті, оповіданні оголеність думки часто сприймається як недолік, то в нарисі ця ж риса – немовби естетичний закон” [2, с.276]. В есе ж заголовок не завжди збігається зі змістом, тому й сама тема не рідко подається досить широко. Для класичного зразку жанру характерним є використання форми “Про...”, наприклад, “Про дружбу”, але в такому випадку викласти все, що можна розповісти про дружбу на трьох або чотирьох сторінках (беручи до уваги невеликий обсяг есе) неможливо. Саме в цьому і полягає специфіка есе: кожний есеїст напише на дану тему різні есе і деякі з них вийдуть далеко за межі дружби, адже жанр есе передбачає наявність ідіюстилу. Таким чином, однією з основних жанрових домінант есе є яскраво виражене особистісне начало, виявлення якого можливе лише при абсолютній творчій свободі.

У нарисі все подається як об’єктивна даність, тоді як в есе домінантною є авторська суб’єктивність у подачі інформації. Англійські дослідники Ч.Клоз і Р.Скулз, підкреслюючи яскраво виражене авторське начало есеїстичного твору, зазначають: “Коли есеїст описує сцену, він робить запис того, що бачить зі своєї точки зору, зі свого власного сприйняття часу і простору, тому що він не може робити по іншому. Все, що він може це описувати сцену як він її бачить, а не так як бачить її хтось інший, або якою вона є насправді” [14, с.5]. Ми підтримуємо думку І.І. Звоненко про те, що: “той, хто наважиться писати есе, аналізує обрану тему, не турбуючись про системність викладу, аргументованість висновків. Це дуже індивідуальний, авторський, оригінальний погляд, в якому основну роль відіграє не факт, а ВРАЖЕННЯ, не судження, а РОЗДУМИ, не однозначність, а АСОЦІАЦІЇ” [5, с. 9]. Отже, якщо в нарисі домінує опис подій, то для есе характерним є роздум над подіями.

Як показали дослідження, для нарису установка на істинність є найважливішим структуроутворювальним принципом. Наприклад, такий його жанровий різновид, як документальний нарис, не виключає й достовірної точності [3, с.4]. В есе достовірність фактів не має значення, оскільки есеїст дуже часто навіть навмисно допускає неточності. Есеїст часто грішить багаточисельними помилками [1, с.215]. Фактичність інформації не важлива для есе, оскільки основним є не розкриття теми, а самопізнання та саморефлексія самого авторського “я”, яке змінюється в процесі написання есе. В свою чергу нарис будується на фактах і дійсних подіях і людях, хоча “це не протокольне копіювання фактів, а художньо-образне розкриття їх за допомогою вимислу” [8, с.128]. Однак, писання з природи є провідною характерною рисою нарису, адже вимисел відіграє в ньому набагато меншу роль, ніж в інших літературних жанрах [10]. Нарис має на меті чітко розкрити головну ідею, пропагує примат думки, факту над вигадкою: “ідейне на першому місці, а фантазія на другому” [2, с.276]. В есе ж усе переплітається і відсутня чітка кінцева мета.

В есе, на відміну від нарису, всі факти слугують лише приводом для роздумів; есе не аналізує, а розмірковує, саме тому есе не претендує на вичерпність теми. Як зазначає Г.Швець “індивідуальна авторська свідомість сприймає світ в такому ракурсі і в такому обсязі, настільки це потрібно і цікаво для неї, наскільки через тему вона може розкрити себе” [13, с.30].

Аналізуючи можливі диференційні риси есе і нарису, нашу увагу привернуло трактування даного питання І.Я.Дьяконовою, яка визначила їх наступним чином: “Головна відмінність есе від нарису виявляється в тому, що основна мета його не

зводиться до викладу нових відомостей, до з'ясування остаточної істини. Есе виражає особу автора, його сприйняття дійсності, його думки і переживання, звертається не стільки до розуму читачів, скільки до їх емоцій, викликаючи у них співчуття авторській точці зору. Есеїст – перш за все, співрозмовник, який своєю відвертістю розширює душевний досвід читача і заставляє його як би перевіряти самого себе, своє світовідчуження [4, с.187]. У свою чергу зазначимо таке, якщо есеїст “перш за все співрозмовник”, то варто припустити, що есе – це дружня розмова, діалог між адресантом і адресатом, проте, есе структурується у формі монологу, який неформально можна розглядати як розмову з самим собою, роздуми в голос.

Таким чином, ми маємо специфічний тип діалогу, який властивий лише для есе як типа тексту. Найбільш близькими нашим теоретичним посиланням, з приводу вигаданого діалогу, є думки Садикової Л.В., яка вводить спеціальний термін для позначення діалогічності есе – монодіалог, суть якого дослідниця пояснює у такий спосіб: “Монодіалог розглядається як тип висловлювання, який забезпечує, по-перше, роздуми самого автора-есеїста, по-друге, обговорення автора спільно з реальним і потенціальним учасником комунікації, чим забезпечує збереження паритету двох рівноправних структур: “Я” автора-есеїста і “Я” другого потенціального учасника комунікації” [11, с.38]. Монодіалог, як специфічна риса есе, забезпечує саморозвиток авторського “я”, який виникає при зіткненні різних думок, внутрішньої полеміки, коли авторське “я” розщеплюється і в процесі розвитку ідей виникає інше “я”, яке виступає формою ствердження істинного “я”.

Потрібно звернути свою увагу на прагматичну установку, яка є різною для обох типів текстів. Основна мета есе, полягає в спробі переконати читача, довести свою точку зору, залучити до роздумів з певного питання. І, як зазначають Ч.Клоз і Р.Скулз, “есе особливо есеїстичне, коли воно подано нам у формі суперечки, певної спроби переконати, в якій автор звертається безпосередньо до нас...” [14, с.4]. Іntenція автора нарису не полягає в намаганні переконати, або аргументувати свою точку зору; нарис розповідає, описує певні події або людей.

Таким чином, можна дійти висновків і зазначити, що есе по своїй суті не є завершеним, тому що тема есе ніколи не може бути розкрита повністю і розглянута з усіх боків, адже розкриття теми постає не метою, а засобом самопізнання автора; есе є наджанровою цілісністю, яка включає і збалансовано співвідносить в собі певні художні прийоми; в есе гармонічно переплітаються реальність та вигадка, минуле та майбутнє. На відміну від нарису, есе не обґрунтовує точки зору, не надає вичерпної відповіді на питання, у ньому відсутня чітка логіка побудови твору та серйозний стиль мовлення. Натомість нарис є завершеним цілим, і в ньому превалюють факти над вигадкою; основним для нарису є розкриття ідеї, що не має значення для есе. Яскраво виражене особистісне начало автора виступає основною рисою, яка розмежує есе та нарис.

Подальшу перспективу дослідження ми вбачаємо у виявленні текст-типологічних відмінних і спільних рис між есе і нарисом на структурно-композиційному, семантичному та функціональному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайнштейн О. Для чего и для кого писать эссе? // Литературная учеба. – 1985. – № 2. – 215-217.
2. Галич О. Теорія літератури: Підручник/ За наук. ред. Олександра Галича.-2-ге вид., стереотип./ О.Галич, В.Назарець, Є. Васильєв. – К.: Либідь, 2005. – 448с.
3. Гусєва Олена Олександрівна. Нарис у співвідношенні з жанрами російської оповідної прози кінця ХІХ – початку ХХ століть.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.02 / О.О. Гусєва; Тавр. нац. ун-т ім. В.І.Вернадського. – Сімф., 2002. – 17 с.
4. Дьяконова И. Я.. Лэм Ч. Очерки Элии. – М., 1979. – С. 181-208.

5. Звоненко И.И. Эссе как жанр ученического сочинения. – Х.: Издательская группа “Основа”, 2003. – 78с. – (Библиотека журнала “Русский язык и литература в школах Украины”; Вып.1(1)). – ISBN 966-8245-01-6.
6. Эпштейн М. Парадоксы новизны: О литературном развитии XIX – XX веков.– М.: Советский писатель, 1988.– 416с.
7. Кайда Л.Г. Стилистика текста: от теории композиции к декодированию: учебное пособие/ Л.Г.Кайда. – М.: Флинта, 2004.–208с.
8. Лесин В.М.Словник літературознавчих термінів. 3-те вид. перероблене і доповнене. – Київ: Видавництво “Радянська школа” 1971. – 488с.
9. Маськова Елена Владимировна. Эссе как жанр и метод: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.10 / Белорусский гос. ун-т. – Минск, 1994. – 17с.
10. Муравьева А.А. Очерк об очерке. [Электронный ресурс] / Муравьева Анна Анатольевна. Режим доступа: [http:// http://samlib.ru/m/murawxewa_a_a/cherk.shtml](http://samlib.ru/m/murawxewa_a_a/cherk.shtml)
11. Садыкова,Л.В. Русское эссе XX века. Художественное своеобразие. Динамика жанра. – Донецк: Норд-Пресс, 2009. – 405 с.
12. Швець Г.Д. Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика: Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.01.01 / Ганна Дмитрівна Швець; КНУТШ. – Київ, 2006
13. Швець Ганна Дмитрівна. Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика: Дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 166арк. – Бібліогр.: арк. 154-166.
14. Scholes Robert, Klaus Carl H. Elements of the essay. – N.Y. etc.: Oxford UP, 1969. – 86р.
15. Літературознавча енциклопедія: /Авт.-уклад.Ю.І Ковалів. – К.: В.Ц. “Академія”, 2007. (Енциклопедія ерудита). Т.1. – 608с.
16. Літературознавчий словник-довідник/За ред.. Р.Т.Гром’яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремко. – К.: В.Ц. “Академія”, 2006. – 752с. (Nota bene).